

СВ
Д 8

ШАЙХИ АРСАНУКАЕВ

ЛАКХЕНАН
ГИЛЛАКХ

75

**НОХЧ-ГІАЛГІАЙН
КНИЖНИ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ГРОЗНЫЙ — 1975**

ШАЙХИ АРСАНУКАЕВ

С/р
А 83

ЛАКХЕНАН ГИЛЛАКХ

10680

С(Чеч)
А85

А $\frac{0743-064}{M135(03) - 75} 35-75$

© Чечено-Ингушское книжное издательство, 1975.

ЛАКХЕНАН ГІЛЛАКХ

Лаьмнийн а ду гІллакх шайн —
Халачу лакхенан гІллакх.
Лакхе ахь ца яккхакх хьайн,
Кху лаьмнийн воІ хьо ца хилла-кх.

Лаьмнийн а ду гІллакх шайн —
Курачу лакхенан гІллакх.
Лакхе ю хІораннан шен
Дош олуш, деш муьлхха гІуллакх.

Кура ду сан лаьмнийн дог —
Осалла йо кхузахь сийсаз.
Воккхачун пусар вай до,
Кхерчан са — нана ю сийлахь.

Лаьмнийн а ду гІллакх шайн —
ЦІеначу лакхенан гІллакх.
Лаьмнашкахь цхьа лаьтташ ша
Лекха лам цкъа а ца хилла-кх.

ЦІена ду сан лаьмнийн дог,
Дуккхаъчу къаьмнех бу доьзал,
Уллохь кхин стаг воцу стаг —
Лаьмнашкахь вовр ву-кха доьза.

Лаьмнийн а ду гІллакх шайн —
Сийлахьчу лакхенан гІллакх.
Стаг, нагахь стаг велахь ша,
Байракхах сий айдеш хилла-кх!

Маракъевли ас хазалла,
Дагчохъ глабтти къона аз.
Мичахъ юйжи хъан йозалла,
Сан шерийи хІай къоъжа барз?!
.

Ведда лекхчу гу тІе ваьлла,
БІаьсте муьйлуш, боху чам.
Эмкал санна, букъ тІебаьлла.
Лабтта месал Горга-Лам.

Алхаз-Корта — лаьмнийи туьйра,
Сан бераллин сийна туш,
ТогІехъ ловзуш, когашІуьйра
Нийсархой бу суна гуш.

Къена кхор бу, со ловзнийна,
Генаш лестош, воьхуш дІа.
Сирла бІаьргаш схьакъарзнийна.
Коча зезагаш а Іа.

Дезарийи дохк лоллуш, екхна.
Ойланаш сан цІинъели.
Осалчеран дІаьвше мекха —
ХьагІ, ямартло йицъели.

Со сихвелла хІунда лийли,
Стенга хьаьдда хІлла со?

Байттамал-яІ, дайн-кха хийла,
Біаьсте ца гуш, дедда шо...

Аьрха ойла тіемаяьлла,
Дуьхьал хіоьтти сийна гІан.
Винчу мехкан исбаьхьалла —
ХІун ду цул сов леха, ган?!

* * *

Сов йоца, дависарг, Іаламат йоца
Хан хьуна, хІай адам, дахаро ло.
Ткъа аьрха чехкалла-м совьюьйлуш еца,
Чехкалла — хснаца и кьийсало.

Чехкалла... Адам Іац чехкалlex хебаш,
Чехкалла, шед етташ, цо лаьल्लीна.
Чехкалла... Адам дац чехкалlex Іебаш —
Чехкалло адаман хан яхїнна...

* * *

ХІаи-хІа, бац
Мокхазан лам а со латта,
Тапъаьлла хІоьттина,
Эзар шарахь.
Я шийла седа бац,
Космосехь летта,
Миллиард шарахь Іен
Цу бодашлахь.

Со — дийна адам ду,
Оьмар а йоца
Ю суна Іаламо
Къастийнарг схьа.
Амма сан хІора де —
Ша цхьаь бен доцу
Дуьне ду,
Кхин керла дахар ду сан.

Іуьйренан малхаца
Денлой, со гІогту,
Юха а дахаро
Со маса хьо.
ХІора а дийно со
Шен прсах вутту,
ХІора а дийно со
Велха а во...

Бакъду, ю дуьненчохъ
Оьмар сан йоца.
Делахъ а, ца оьцуш
Миллард шо,
Сайх хилла шийла тлулг,
Седа, дог доцу, —
Адаман цхьа де а
Дезаш ву со.

Малх длабайш, генара баххъаш а кѣгош,
Ламанийн белшаш тѣ дохк дижна сийна.
Тогин длатийна, тѣхъ индаглаш дегош,
Гкъа, боърахъ — шовданаш шабарш деш шийла.

Анайист йовш лаьтта. Лаьмнашна тѣра
Эсаро зезагийн хьожа схьаетта.
Сийначу тийналлин семаллехъ шера
Хезаш ду садегар дигинчу лаьттан.

Чекхдели.
Чекхдели, кхачий кхин цхьа шо —
Кхин а цхьа
Чаккхарма
Чекхъели некъан.
Кху зил тӀехь ойлапо
Сацийна Ia со...
Ма атта дац вахар
Шерашка декъа!
Дикка хан дӀаяьлла
Со новкъаваьлла.
Дуьххъара гӀулч тесна
Туш дисна генахь.
ХӀеттахь схьакхетта и
Малх делкъе баьлла,
Тийна ду
Со чуьра гӀаьттинчу бенахь.

...Кийча ву хӀинца а
Хьалха гӀулч яккха.
Деллахь а
Лаац-кха и некъ чекхбаккха...

БЕЛХИИ

Ловзар дац
хЮьттинарг
лулахойн кертахъ —
Белхий бу,
белхий бу —
поппаран белхий.
Ерриг юрт
гулъелла
кху уыйтла бертахъ,
Цкъа болх бо,
забаршца,
хелхарш до, боьлхий.
Вота а кхиссало,
кIажьоьху
пондар.
И хала болх хета
тахана атта.
Мехкарша,
хи детташ,
кечбо шайн поппар,
Кегийнах,
кыйсалуш,
охкуш бу латта.

Чекхдевр ду
и цІенош
тахханехъ хъаьхна.
Я болх а Іаьткъар бац
цхьанна базбелла.

Лаьмнашкахъ
данман
нах иштта баьхна.

ХІораннан
йиш йолуш
хІора неІ елла.

Ловзар дац
хІоьттинарг
кху кертахъ Іуьйрре —

Белхий бу,
белхий бу —
поппаран белхий.

Вуьсур вац
юьртахо,
кхаьчча тІе гуьйре,

Тхов боцуш —
юьртахой баьхкина белхех!

• • •

Де набарха долу хан тӀекхечи,
Хьаннийн баххьаш цӀаро моьрцуш го.
Лаьмнийн сийначу белшаш тӀех дӀакерчи
Тхи тӀехь лепа маьлхан дашо го.

Шен юхь тӀера мархийн чопа йожош,
Стигло билли сийна бӀаьргаш схьа.
Варшийн хьаьвхен тийналла а йохош,
Зарзаро а йолнӀ эшарш дӀа.

Месал пепнаш, стиглан кӀорге кхевднӀ,
Совцу, некъ а буьтнӀ малхана.
Ломан хьеха чуьра сирла долнӀ,
Хулхало а снхло некъана...

* * *

Хъан серло, сирлачу хъан бѣаьргийн серло —
Нур дайна сан бѣаьргаш ахъ латийна.
Серло яц дуьненчохъ, йоцург хъан серло,
Кхечунна меттиг ахъ ца йитина.

Хъан йовхо, догучу хъан деган йовхо —
Шелделла дог а сан ахъ хъаьстина.
Йовхо яц дуьненчохъ, йоцург хъан йовхо,
Кхечунна меттиг ахъ ца йитина.

Ткъа, аз хъан, сов аьхна н зевне аз хъан —
Къорадоблла лергаш сан ахъ даьстина.
Кхин аз дац дуьненчохъ, доцург цхъа аз хъан,
Кхечунна меттиг ахъ ца йитина.

Сийналлин кӀоргера
малх сирла Iена,
ЗӀаьнаршлахь лувйчуш го
баьццара арц.
Кхузахь цкъа ламанан
шира юрт Iийна,
Ткъа хIишца —
Тийналлий, сой бен стаг вац.
ХӀоккхузахь,
лекхачу кху бердах летта,
Ирхъяхна, лаьтташ ю
макхъелла бӀов.
Хиллачийн мотт боцу
теш хилла лаьтта,
Ламанаш лестах а
меттах ца хьов.
Къоьжачу тIулгаш тIехь
ийсна лар еша
Кегадо ойланнийн
таьптараш ас.
Шираллин шело сан
букъа тIех шерша,
Лерехь ду
бӀешерийн кӀоргера аз.

Лаьмнийн мохк!
Курачу къонахийн латта!
Лайначийн моьнаш го
хьан некха тlехь.

Иэшам а,
иэшар а кхаьчна хьан хьаьтта,
Амма ца лайна ахь
осаллин эхь!

Хьастарах Диканан
эсалчу малхо,
Я хьекхарх мокхачу
Вуонан и дарц,
Хьайн оьзда гlиллакхаш,
йиш йоцуш талхо,
Са санна, лардеш, ахь
дицдина дац.

Мецачу мискалло
оза лаг къуьйлуш,
Iадатан боданехь
хьийзина дай;
Стогаллин къурдашца
халонаш муьйлуш,
Ларйина декъаза
паргlато шайн.

Тпулг белххол къызачу
Тимуран герзо,
Къарбина, гора уьш
ца хlиттийна.
Тешамах,
майраллех деш хазнийн терза,
Безам шайн деших а
ца боьхкина.

Тахана дlахьaьжча,
сан кура лаьмнаш,
Шун баххьаш лепаш го
маьлхан нуьрехь.
Ламанхой бexаш бу,
ца кьестош кьaьмнаш,
Кхолламан дай хилла
шайн лаьтта тlехь.

Воккхавеш хьoьжу со
хьомечу хьaьтта,
Кхуьуш го
керлачу заманаи стом.
Нохчочун хlусамехь,
шаьлтапани метта,
Карор ю
сирлачу Пушкинани том

* * *

Хиун лаа, боху ахь? Хиун ду ас локхуш?
Баьццарчу тийналлехь лаа ладогла
Зарзаро шен зевне эшараш локкхуш,
Ламанан шовдано еш аьрха гловгла.

Лууш ву даиман ган сайна гонах
Хазачу адамийн догцлена кьежар;
Хилла Iаж лаа баккха снийпачу генах,
Лаа сайн моглано прс молуш хьежа...

* * *

Діатесна шира некъ...
Зама мел ели,
Ипстошца къух глоттуш,
Азло,
Ницкъ оышу.
Бицбелла массарна.
Адам ца лела,
Амма некъ, сатуыйсуш,
Цхьаъ варе хьобжу.
Хьобжу и,
Догдилла ца лууш, хьалха:
Говрахъ я глаш воглуш,
Вац-те стаг генахъ?
Діатесна шира некъ...
Тера бу цхьалха
Ипсина, к'енташка
Хьобжучу ненах!..

* * *

Кхихкина, кхачий де.
Хіаваъ ду аьхна.
Суьйренап сийна дохк
бодашлахь дешна.
Цецваьлла, лаьтта со,
хазаллех вежна,
Туьйра ду
я хіара гіенах ду-теша?

Седарчийн хІорд ловзу
тулгіешца хьалха,
Ізза хІорд —
тіовхула,
бухахь а — керча!
Цу хІорда юккѣхь,
суо ца хеташ цхьалха.
Лаьтта со,
ойла еш адаман кхерчан.
Кху лаьмнаш юккѣхь цІе
дуьххьара летта
Масех а эзар шо
діадаьлла хІинца.
Седарчий... Седарчий —
уьш маца летта?
Мила ву суна діо
сирлачух дийца?..

* * *

Іуьїрено шен гІуллакх дин.
Сахили.
Олхазар дийки,
Малх. кѣжаш,
Коре хІоьтти,
Суо дийна хиларх
Со кхийти. —
Іуьїрено шен гІуллакх дин...

Нисъяла туьгуш яц
стихаш сан тховса,
Яьржина ойланаш
ерзалац хорша.
Оццул ас кьахьегча
хиллаче хьовса —
Мога а карор бац
юккьера харжа.
Хьаьжначун бляьрг хьаста
бос а бац церан,
Доттагичун дог дохдан
яц цаьрца йовхо.
Яц уьш я самукьне,
яц уьш я дера,
Иралла яц цаьргахь,
мостагла човхо...
Цундела кхиэл хилла:
Хьакь яц уьш яха!
Тховссехьа лийр ю уьш,
ца гуш нур маьлхан...

* * *

Лаьмнаш, лаьмнаш — бIаьрг мел кхочу,
Куьйса кортош айина.
Хиллачийн лар кхузахь кхобу,
Заманах а хьулйина.

Тийна Iохку хьаьвхе Iаннаш,
ИндагIаш тIетийсина.
Малхехь хьегIа буьрса бIаьвнаш,
Байлахь цхьалха йисина.

Къоьжа некъ а, лаьмнех хьерчаш,
Лаьхьа саина, текха и.
Бухахь — сирла тулгIош керчош,
Хьаьдда доьду аьрха хи.

Стигал Iена лома тIера,
Сийна татол хилла, чу.
ДIо монастырь ю сов тера
Миска Мцыри Iийначух...

МЕДАЛАШ

(1971 ш. Май. Америка.)

Медалаш. Медалаш. Медалаш. Медалаш —
Майраллин, турпаллин сийлахъа хъаъркаш.
Салташа, куро еш, лелийна медалаш,
Хилла уьш бIаьхочун сий-пусар лардеш.

Медалаш. Медалаш. Хиинца а медалаш. —
«БIаьхаллин хъуьнаршна» совгIат до цаърца.
Нах байахъ, гIаланаш йохаяхъ — медалаш,
Медаль ло бер марцахъ напалман цIарца.

Медалаш. Медалаш. Тахана медалаш —
Къизаллин, акхаллин, нэхъан а хъаъркаш.
Салташа, ийзаеш схъайошу медалаш,
Медалшка тахана хъуьйсу уьш кхаърдаш.

Медалаш. Медалаш. Медалаш. Медалаш —
Салташа оьгIазе дIакхийса йолий.
Зевнаца оьгу н «бIаьхаллин» медалаш
КIайчу цу терхешна тIе Капитолийн...

ПУШКИНАН ХІУСАМЕХЪ

Сан денда, шен хенахъ,
кѣилбехъа некъ эцна,
Вахана пайхамар
ваьхначу цу Мекка,
кхехкачу малха кѣл,
парталчу эмкалан юьхъ лаьцна.
Бехк биллац ас цунна-м —
лиъна-кха бѣаьргтоха
ша лоруш,
ша сийдеш хиллачу кхерче.
Ткъа, цуьнан кѣлентан кѣлант —
со, кѣилбаседехъа
чехкачу поездо
вадийна, сирлачу кху гѣала кхечи...
Лаьтта со хийла ас
гаре сатийсинчу
кху цѣийнан пѣларехъ,
даьржничу Мойка-хи йнстехъ.
Ма миека хир дара
сан вахар, нагахъ со
и хѣусам ца евзаш виспнехъ!
Хѣоккхузахъ дѣадихъна
тѣаьххъара шен денош,
бераллехъ всвзнна,
данмна везначу
сийлахъчех сийлахъчу поэта.

Кху чохъ и вийлина,
кху чохъ цо яздина,
кху тхов кӀел дезна догънэтӀа.

Хазачу Наталли
сий хилла ца Ӏара,
кху чуъра гӀаьттина,
Дантесан Ӏаьржачу
тапчина хьалха и дог кура хӀоттийнарг.

Доллучул хьомечу
шен России сий дара
и сийлахь-воккха кӀант
бекхамна гӀаттийнарг!

ХӀан-хӀа, ца буьзна дӀа
поэзии сирла малх —
шен каде боларца,
хӀиница чувогӀур ву Пушкин!

Лийрвоцу поэт ву
всехаш кху хӀусамехь,
вацахь а ша вайна гуш кхин.

ЖИМА ЦІА

Хіара ціа —
 йоккхачу кху гіалахь
 уре а жима ціа,
 Хіара ціа —
 кьоначу кху гіалахь
 уре а кьена ціа —
 Шуьйрачу Нева-хи йистехь
 кхаа дийнахь хІоттийна
 ханнех.
 Кху гіалахь
 дуьххьарчех долу п
 лоха ціа —
 Йоккхачу кху России
 Лекхачу паччахьна
 дина шен хенахь.
 И паччахь ву паччахь —
 мокхачу уьшалш тіехь
 хіара гіала — Мехкан Кор
 хІоккхузахь гІаттийна
 И паччахь ву паччахь —
 наьрт санна,
 яьккхинарг
 Пачхьалкх шен
 бІешерийн набарха.

И паччахь ву паччахь —
 Россис ца вицвенберг,
 мел гена,
 мел беха
 некъ ша барх...

ОЪЗДА УКРАИНА

Стигал — хьабъна шовда санна.
Керча ялтийн тулгеш.
Зарзарийн и зевне варшаш.
Ворсклин сийна тоглеш.

Хета — бIавстено шен туьйра
Даржий хьалха сайна.
Хаза ю хьо, Украина,
Сан Кавказ а санна!

Ткъа, Полтава? Гиний хьуна,
Сарахь ваьлча ара?!
Соцур вара кхузахь ваха.
Грозный яцахьара.

ХIун ду, кхузахь ца хиларх а
Лекха лаьмнаш гонах? —
Уггар лекхчу ломал лекха
Хета суна-м кьонах.

Ас Кавказан комаьршаллех
Дозалдора доккха,
Ткъа ахь, оьзда Украина,
Ламанхо цецвоккху.

Воккхаве со хьан кIенташкахь
Гиллакх, яхь карийна.
Хьольга безам хьур бу дагчохь,
Сийна Украина.

* * *

(Д. Гурамишвили)

Дак лаѣтта,
корта а оллийна,
доѣлхуш,
Везачух
хеназа
ѣйсинарг санна,
Ткѣ иза-м,
гѣѣттина,
готта каш доѣллуш,
Шога-тѣулг
шех хилла,
ѣа даиманна.
Воѣлхуш вац,
вац воѣлуш.
Лаѣтта и тийна.
Буйнахѣ дац
шийла тур,
бац цуѣнгахѣ кѣолам.
Ткѣ гонах —
бѣѣстенан
бошмаш ю сийна;
Ткѣ гонах —
кхин дахар,
Миргород кѣона.

Лавтта и,

шога-туулг

хидла шеп деглах,

Ойлан лавцначохь

Горийна,

лавтта.

Ткъа длога —

сийначу аналлел

дехъахь —

Го цунна

лаьмнийн мохк,

го внна латта.

* * *

Тлаьххъара буьйса ю тховса,
Хап кхечи со новкъавала.
Ирс хилла кхузахь шу довза —
ХIуммаъ дац цул сов кхин ала.

Чолхе ду дахаран некъаш,
Кхолламо мичча а кхуссу.
Адамашца гергарло хъекъаш,
Лелариг цхьалха ца вуьсу.

Дезнехь а снитем шун бохо,
ХIинца и ца хета эрна.
Баркалла — шайн дегнийн йовхо
Аш суна ца кхоаярна.

Воккхавеш, тарлац дог кийра,
Маьлхан пур санна ю ойла.
ДоттагIий, кад — шуна тIера,
Диканца вай юха гойла!

ТБИЛИСИ

ХIаваэ гIатта ца оьшу ши тIам —
Со хIына болатан нуьйра.
ХIара бу-кх и Мтацминда — бийцаре лам,
ХIара ду-кх и тамаше туьйра!

Сийначу кIоргера чухьоьжуш Iа,
Иицкъ кхачац меттахавала.
Баьццарчу аьрцнашца яьржина дIа —
Хьаннашлахь исбаьхьа гIала.

Тбилиси... суна и шина суьртахь го,
Ший а ду дагна сов хьоме:
Цкъа моьтту — хьекьале ненан юьхь го,
Цкъа хета — пускал го олий.

Аьрхачу Кура-хин берда йистехь
Метехи ¹ тийна, макхьелла.
Сирла «Иверия» ² хIоьтти гу тIехь,
КIоргачу стигла айелла...

¹ Собор (XIII в.).

² Керла гостиница.

**«НАНА-ГУЪРЖИЙЧОЪ»
МОНУМЕНТА ХЪАЛХАХЪ**

Зоьртала глаьттина,
Оьзда дегI нисдеш,
Ойлане хъажар ду
Лаьтта тIехь сецна.
Цхъаьна куьйга —
Айи кад,
Гиллакх ца дидеш,
Ткъа вукхо —
Дезачу туьран мукъ лаьцна.

Сийлахьчу гIаролле
ХIоьттина лаьтта,
Лаьтта и,
БIешераш мархех тIехдуьйлуш.
Хьомечу доьзалап
Луналдеш лаьтта,
Лаьтта и,
Луьйренаш,
Суьйренаш муьйлуш.

Лаьтта и.
Сов сема ду ши куьг непан,
Гуллакхна данман
Кийча ду ший а.
И шиъ ду
Латториг кхерч а кху бенан,

И шиъ ду
Лардийриг кху мехкан сий а.

Цхъа куъг ду
Комаърша —
Хъешана тлера
Кийча ду даггара
Хлотто шун цунна
Важа ду
Нуьцкъала —
Ца бевзаш кхерам
Кийча ду тур айна
И мостагичунна.

Зоьртала глъттина,
Дог кура латта.
И ши куъг —
Ширачу лаьмнийн ши амал.
Латта хьо,
Дайман иштта хьо латта,
Хьайн кхерча кхаьчначу
Ирсан теш — нана!

АЛАЗАНЬ

Аьрха бердаш, сийна тогӀеш,
Алазань,
ХӀун шабарш деш керча тулгӀеш,
Алазань?
Органера салам эца,
Алазань,
Цхьана хӀордан хиш шу деца,
Алазань;
Цхьана диттан ду шу генаш,
Алазань;
Цхьана деган шу ду пхенаш,
Алазань!

КАХЕТИ

Велaхъ a дуьххъара
 ког кхузахъ ловзуш,
 Генара хъаша суо
 суна ца хета.
 Дерриг а хъоме ду,
 дерриг ду девзаш —
 Хъан лаьмнaш,
 хъан тог'еш,
 сийца Кахети.

Суо винчу Веданан
лаьмнашкахь сайна,
Сапаргат лела со,
гездеш хьан аьрднаш.
Хьан прсе тахане
гуш бIаьрга сайна,
Ойлано кегado
бIешерийн баьрзнаш.

Хиллачийн,
 лайначийн
 кѳѳѳжа и тешаю —
Блаавнаш а го
 лаътташ,
 айселла шийла.

ХІай късна латта,
хьо къызалло хьовшуш,

Дезна хьан
хийла а
хьацар, ций мийла.

Хазалло бIаьрг лаьцна,
хьобжу хьан
хьаьтта,

Басешкахь
жен коьллаш
яьржина мокха.

Лаьмнашца,
чIуг етташ,
Алазань хьаьдда,

КIайн ярташ,
го кемсийн аренаш токхе.

Кху лаьттахь
данман
кьопахий баьхна,

Данман хилла ду
хьаша тIеобцуш.

Комаьрша
Кахетн,
гуьржийн мохк, аьхна

Хьан бIаьсте
декъалио,
хьобца ирс доькъуш.

ХЪАН СИРЛА СУРТ

Нагахь со художник велхъара говза,
Ас дуьллур дара хъан нур догу сурт,
Ас дуьллур дара и басаршца ловза.
Нагахь со музыкант велхъара говза,
Ас дуьллур дара хъан зевне и сурт,
Ас дуьллур дара и аьзнашца ловза.

Амма вац художник — ииш яц сан дилла
Басаршца ловза хъан нур догу сурт.
Вац со я музыкант — доьгIна ца хилла
Аьзнашца ловза а хъан зевне сурт.
Делахь а, хьожур ву со хъан сурт дилла,
Иийр вац цкъа диллаза хъан сирла сурт!

Зевнечу стихашца хьожур ву яздан
Хъан сурт со, дешнашца йоккхуш сайн тир.
Стихаш сайн хьожур ву, хьо санна, хазъян,
ТIаккха уьш, теша со, хьох тера хир;
Ницкъ кхачахь, сайл тоьлла, хьох тера яздан,
Сан стихаш, хьо санна, исбаьхьа хир.

Цу стихийн бIаьргаш а хир бу сов сирла,
Хъан ши бIаьрг санна, нур сан дагна луш;
Цу стихийн зевне аз хир ду сов сирла,
Хъан аьхна аз санна, сан даге луьйш;
Цу стихийн довха дог хир ду сов сирла,
Хъан дика дог санна, сан дагах уьйш.

ХӀан-хӀа, со Ӏалур вац хӀан сирла амат
Кхоллаза. Ӏалур вац яздаза и.
ХӀан сурт ас дуьллур ду, кӀад ца луш Ӏама,
Цул хаза сурт хир дац дуьненчохь кхин.
Дуьллур ду. ТӀаккха ас хӀан сурт, хӀан амат —
СовгӀат деш, безамна лур сайна и.

ЛАБТАН МОНОЛОГ

Хъажахъ соьга:

со — хъан пана —

Латта.

Сан бер ду хьо.

Сох векхаш, хьо

кхына.

Ас белла и

ницкъ а хьуна

латта,

Сан букъ тлехъ

хьо

парлат ваха кхына.

Миллион шо

даьлла,

сацар доцуш,

Хьуна оьшург

латто глерташ,

хьийза.

Атта дац и,

теша,

малхехъ догуш,

Тлаккха,

дарцо локкхуш,

милла цийза...

Сан берашлахъ

хьо ву

хьоме уре.

Дерриг ду хъан
 дуьхъа,
 дерриг — хъуна.
 БӀаьсте —
 хъуна,
 хъуна —
 чоме гуьйре,
 Сирла хъекъал,
 бовха безам —
 хъуна!
 Хьо —
 сан гӀайгӀа,
 хьо —
 сан дакъазалла.
 Юьхъаьржа а
 хьо бахъпехь
 со хӀутту.
 Дог хъан Ӏарждеш,
 ӀаьӀна
 хъагӀ,
 къизалла,
 Ахь цӀе тосий,
 мокха кӀур сох
 гӀотту.
 Со — хъан нап.
 Куьг хъакхий,
 со хъаста.
 Аьчган эткаш
 юхий,
 со ма хъеша.
 Хъайн дагчуьра
 къизаллин шад
 баста,
 БӀаьргийн нуьрца
 безам боькъуш.
 хъежа.

Хъажахъ соьга:
со — хъан нана —
Латта.

Хъо —
сан хиндерг.
Хъо — ду сан дозалла.

Кхнийна хъо
ас Диканна
Латта,

Ненан царца
хъарамъеш
къизалла...

* * *

Хинцца яьккхина,
тIера Iаь а гIуьттуш йолу,
шура ас молу.

Юха а,
юха а
лаьа чоме хьажа,
яккха хьожа.

Шуьро суна карладоху
аьрхачу бераллин денош,
бIаьстенан сирла малх,
тов-бецан хьожа.

Цо суна хаайолуьйту
ненан беркатечу куьйгнийн
аьхна йовхо...

Біаьстенан сирла де
тамехъ ду балхана.
Стаг воллу урд охуш,
беркате хІу тесна.
Аьхна урд дохдар
тІедиллина Малхана, —
Хилийта йовхонах,
серлонах кан буьзна...

* * *

Хъан бѣбра хъаѣжжичохъ
Со сацавелла. —
Бехк суна ца буьллуш,
Къинтѣра яла.
Ма мотта хъоьжу со
Хъо езаелла,
Я воллу
Эвхъаза дош хъоьга ала.

Ларамза
Хъоьгахъа хъаѣжжичохъ
Сецна,
Хазалло Іаднѣна
Сецначохъ лаьтта.
Лаьтта со нуьцкъалчу
Хазалло лаьцна;
Хазалла,
Сирла пен шех хилла,
ГІаьтти.

Со хъайга хъоьжуш ву
Хъуна ма мотта,
Хъуна чекх
Сирлачу Хазалле
Хъоьжу.
Хазалле хъажа
Ца оьшу хъоь хатта,
Хазалле хъажа
Хъан пурба ца оьшу...

* * *

Цкъа стоъл тѣхъ салтичун
Сурт бѣаьргадайна,
— Баба, и мѣла ву? —
Хаьттира кѣанта.
— Хъан денда вай иза-м!
Тѣам тѣхъ и вѣйна, —
Денанас, хъаьстина,
Хайй бер гѣанта.
Леррина хъийжи кѣант
Цу сурте вѣха,
Беран юьхъ, хийцалуш,
Ойлане ели.
— Кхуьнан-м дац мекхаш а,
Я маж яц еха,
Иштта-х ца хуьлний, ткъа.
Денда! — цо эли...

Дац иза фантастан
Хиллане дийцар,
Я башха туьйра дац
Берашна дийца
Батта тIехь
Хьалхара гIулч Стага яьккхи!
Ийци схьа шен куьйга
Беттан цинц, тIаккха —
Вистхуьлуш хези Стаг
Цу Батта тIера
Генарчу планета —
Лабтта тIехь шера

ХIай адам,
БIешерийи ойланаш Iабош.
Чехкалла хьан лаам
Кхочушбан хьаьдда
НуьцкIалчу хьекIалан
ТIемаш а даржош,
Хьайи ага — Латта а
Дуьтуш, хьо гIаьтти
Амма ма гIорталахь
Куралла дарлой,
Адамал лакха хьо,
Дела хьайх тарлой...

ДАХАРАН ГУО

Бешеран некъ хабда,
Кхачишна глора,
Гуьллура воккха стаг,
Меттах ца хьовш.
Техъ лаьтта йнша-ваша
Глайглане гора, —
Дахаран чиркх, бегош,
Лаьттара бовш.

Хийла чохъ маьлхан нур
Левзина блаьргаш
Кхоьлиша, тхевина тӀехъ
Мотт лаьцна ла.
Дуьненан аьзнашна
Къорадоьлла лергаш,
Богучу кийрара
Ялац кхин лаь.

Хало а, атто а
Даьлла ша лайна,
Къена дегӀ сеттина,
Доьлла и тхьус...
— Дада, кхаъ бокиху хьов:
КӀант вина вайна! —
Меллаша йнстхили
ШозлагӀа нус.

Блаьргашчохъ юха а
Маьлхан суй кьегн,
Хиллане кьевна, цо
Корта талий.
Тлаккха, сов сапарлат,
Блаьргаш тлэкьевли, —
Валарна доцуш, и
Набарна тийи...

Со кхуьуш, собца сан лаамаш кхуьура —
Ойланаш, сатийсам, лехамаш сан
Царех со вузура, царех садоьура,
Цхьаьний тхо кхуьуш, дIайоьдура хан.

Со а воккхахилла, кхиъна сан лаамаш
Хинца а кхуьу уьш, ийало со.
Уьш совцахь, ца кхуьуш, со сецний хаалаш,
Нагахь сан лаамаш лахь — лийр ву со...

* * *

Чхар лаьтта ахка чохь,
Лаьтта ша цхьалха,
Лаьтта и, наьрт санна,
Лйбелла акха.
Бен доцуш лаьттачохь
Хьобжу и хьалха,
Мехашна,
Дарцашна
Богина шен пакха.
Шекбалац, кхехкарах
Хье тлехь малх аьхка,
Хьерчарах дистинчу
Хин тулгелш деглах.
Башхал дац цунна ла
Я бляьсте аьхна,
Лаам бац,
Дац хлума цхьаьнгга а деха...

Чхар лаьтта...
Цхьалла я мох-дарц а цунна
Хиун бен ду — дилха дог кийрахь доццунна?!

КЕМСИЙН АРАХЬ

Кемсийн аре.
Шийла гуьйре.
Малхо тилли бой.
Адамаш — сийсош
Сийна шуьйре,
Даьлча санна вай.

Къерзош горга
Дато бӀаьргаш,
Теба хорханаш.
Парталчу сан
Куьйгех, кхаьрдаш,
Хьерча таьллангаш.

Ткъа со-м гӀерта
Мало човхо,
Ӏама гӀерта со.
ТкъолгӀа ведар.
ЭхӀ, хьо йовхо!
Пиджак ели сов...

* * *

Нагахъ хъан гю оьшуш
Велахъ цхъаъ тахана,
Сихлолахъ цунна тӀе,
Кханеш ца йохкуш.
ХӀун хаъа —
Кхана, хъайн
Аьтту а боьхна,
ВуьснӀ хьо,
Цунна кхин
Гю дан йиш йоцуш.

Довха дош аьлла, цхъаъ
Хъаста догдагӀахъ,
Сихлолахъ дӀаала,
Кханеш ца йохкуш,
ХӀун хаъа —
Кхана и дагара далахъ,
Я висахъ,
ТӀевахна.
Ала йиш йоцуш...

Зулам дан
Нагахъ ахъ
Леринехъ цхъанна,
Варий, сих ца луш, и
Кханенга татта.

Хиун хааа —
Кхааа дог дасталур хъан а,
Я кхуьур
Важа а
Диканца г'атта!

* * *

Техъели.

Даяха, тѣхъяьлла,
кхин соьга юха а ца хьожуш.

Яха и,

яха дIа, лекхачу кIажашца
ойланаш сан хьошуш,
бен доцчу хьажарца
экамчу дагах сан хьакхалуш ларамза,
кIоргачу бIаьргашчохь
сел коча ловзушдерг деша со лароза...

ПОЭТИИ, МОЛЛИИ

М о л л а

Довьхи ахь делан дни,
гиллакхаш къоман,
Амма тлехочур ду
и къематде!
Теш хилла хлуттур бу
ахь хьекхна къолам,
Iесачу хьан куьйгех
хьаьрчар ю цIе...

П о э т

Собарде.
Ма сихло цIергахь со ватта!
ТIевола,
ца соьцуш цу ИндагIехь.
Схьанехьа валий, цкъа
юьхьа дуьхьал хIотта,
Я маьлхан серлонах
хета-те эхь?!

М о л л а

ГIертахь со сийсазван...

П о э т

Забар йо, забар!

Суна-м хьо иштта а
сов дика го.

Ткъа хІинца,
дехий цу хъайн деле собар,
ЛадогІа цкъа соьга,
жоп суна ло.

Алал, хІай гІиллакхаш
«ларднийриг» къоман,

Векал хьо хъан вина
и къамел дан?

Муьлха ву вайх дийриг
халкъана къола,

Муьлха ву вайшиннах
хъакъ бехке ван?

Дийцал, хІай
«динан да»,
хъуо муха веа,

ХІун лобху,
ахъ стенга
кхойкху и нах?

ХІун ду хъан
диканиг
халкъана хъеха,

Я хІун бу ахъ дечу
«гІуллакхийн» мах?

М о л л а

Муненикъ лерина
керстанал оьшуш.

Миска хьо —
дуьненах Іехавелла!

Воглу хьо

нохчолла

сийсазъеш, хьовшуш...

П о э т

Молла, ахь жоп ца луш

дити сан хаттар.

Кхета со —

хьовгара и хезар дац.

Ахь муха дуьйцуьр ду

хьайи мекар г'аттар,

Хьарамчу ойланех

ахь дуьйцуьр дац.

М о л л а

Хьажал, цо дуьйцуьринг...

Х'ай эхар зама!

Къиннойх хьо ца кховру.

Дела ву теш...

К'оршаме дош ала-м...

П о э т

Дезна сан Iама.

М о л л а

Нагахь соь ахь хеттахь,

х'уи ду ас деш, —

Дийнахь а,

буса а,

горавовжна далла,

Бусалба синошна

геч доьху ас.

Алал, ткъа, ахь, поэт,
хъан корматалла... —
Цо хIун ло
адамашна?
Оьший хъан аз?

П о э т

Бусалба синошна
геч доьху деле»... —
И-м доккха гIуллакх ду,
ахь кхочушдахь.
Алахьа, мосазза
жоп хьуна делла?
Маса «са»
къиношха
даьккхина ахь?

М о л л а

ДогIур ду хьуна а
цхьа де со эшна,
Доьхур ду ахь а цкъа
делера гIо.

П о э т

Декъаза ду-кх сан «са»,
делахь хьох тешна...

М о л л а

И делан къайле ю.
Кхетар вац хьо!

Поэт

Атта ду —

«Н делан къайле ю». — ала,
Амма и къайле ю

хІинца хууш
«Бусалба синойн» а
бац хьуна бала.

Цаьргара
«сагІа» ду
хьуна схьагуш

Молла

Ахь дити,
жоп ца луш.
сан хаттар хІинца

Аш хІун ло
адамашпа?
Аш хІун гІо до?

Ала, аш хІун къуьйс
бусалба динца?

Ала, аш халкъана
хІун кхайкхад?

Поэт

Ахь олуш товш а дац,
молла, и дешнаш

«Адам»,
«халкъ»,
«паргІато»,
«дог»,
«серло»,
«хьекъал».

Хьуна сов дезаш дерш —
уьш кхин ду:
«кешнаш»,
«Сагла»,
«са»,
«делан лай»,
«сахь»,
«закат»,
«пекъар».

Адамийн дегпаш тIе
марха ахь туьйсу,
Бодашкахь стаг кхеро
хиларна атта.
Ткъа ас цу боданца
сайн дашца къуьйсу, —
Серлонехь атта ду
стагана гIатта.

Ахь боху —
лай хилий,
стаг горахIотта.

Дог муьтIахь деш,
дуьне эхартах хийца

Ас боху —
букъ нисбеш,
дог кура гIатта.

Кхоллам а,
да хилий,
хьайн караэца!

Ахь боху —
данман Iамал е далла,
Вахаран Iалашо —
валарна кечам.

Ас боху —
хIай адам, хьайга ма-даллу.
Адамашна гIуллакхдан
хилахьа кийча.

Ахь, даим

каш

дагахь латтаде, боху,

Туьйранех теша дог

кхерамца Iадош.

Ас, дахар хестадеши,

байташ сайн йоху,

Дуьйсенап

хазаллех

буьзна бIаьрг Iабош.

Бусалбий,

керстанний, бохуш,

дин къестош,

Адамашлахь

питана

лоьхуш хьо вогIу,

Халкъийн барт,

гергарло,

вошалла хестош,

Сайн къоман

доттагIий

дебош, со вогIу.

Хьайна а

бийца ца хуучу маттахь,

Нах Iехош,

тийжайо

ахь хийра пазма.

Суо винчу сайн непан,

вайн похчийн маттахь

Даймохк ас

хестабо —

сайн деган хазна!

• • •

Стихийн а хуьлу, адамийн санна,
Хіораннен а шен-шен
Юьхь,
Аз,
Амал.
Стихаш а ю, адамаш санна.
Еш а,
Леш а.
Цераи а бу, адамийн санна.
Хіораннен а шен-шен
Кхоллам...

* * *

Хьобжу со сайн сурте: тера ду, нийса —
Сан блъргаш, сан мара, костюм а сан.
Хлора сиз ду сайниг, ца оьшу кыйса,
Со ву кху сурта тлехь хьанна а ган!

Фотограф, дуьйцнила яц, ву хьо говза —
Ваьккхи ахь ма-варра кехат тле со.
Амма хьоь (говзаллин ду-кха шен доза)
Сан ойла, сатийсам ца гайтало...

ФУТБОЛ

Хъерабевлла божарий,
Хъерабевлла...

Цхъаъ доцург божаршна
Ца лаъа лара,
Цхъаъ доцург хIумма а
Оышуш уыш бац.
Дезарш а,
Безарш а
ДIатесна цара,
Цхъаннах бен самукъа
Долуш уыш бац.
Хууш дац
ШайтIанна,
Хууш дац
Далла —
ХIун хилла божаршна,
ХIун даълла гал.
Лабтта тIсахь луъучохь
Ахь иза талла.
Массо а махкахь а
Ду изза хьал —
Массанхъа массо а
Синтемах ваълла,
Массанхъа массераи
Багахь:

«Футбол».
Хъерабевлла божарий.
Хъерабевлла...
— Го-о-о-л-л!

...Дависа-кх, адмашна юккъехъ ян нийсо.
Цхъа футбол йитина вовшашлахъ кыйса...

ЦУЪНАН БЕЗАМ

Цуънан безам...
 Хіара дерриге а маълхан дуъне а
 шен нуърца кхолош болу
 цуънан сирла безам.
 Шен вахарехъ
 дуьххъара а,
 тІаьххъара а болу,
 ша цхъаъ бен боцу
 цуънан мерза безам.

Цуънан безам...
 ІІ бахъанехъ
 ша вина.
 ша кхинїна нана їицъян а
 кнїча и волу
 цуънан сийлахъ безам.
 ІІ бахъанехъ
 шен нанас винчу вешница,
 тешамечу доттагІчуьнца,
 хьомсарчу сзарца,
 къовса а кнїча и волу
 цуънан нуьцкъала безам.

Цуънан безам...
 ХІокху доккхачу дуьненчохъ

уре а гергарчу,
уре а хьомечу,
уре а дезачу адаме —
ша-шега болу
цуьнан боккха безам!

НЕКЪАШ КЪЛЬСТАЧОХЪ

Вай дика девзаш ду.
Лулахъ вай деха.
Хьо а ву, со санна,
хан-зама ца лъоруш,
Іемнна данман леха.
Бакъ ду и —
цу тІехъ сов цхъатера
іоглуш ю вайшнінан амал.
Бакъ ду кхин —
цунна тІехъ
вайшнінан юкъара
амал,
хедий, дІайолу.
Цигара дуьйна дІа
вайшнінан некъаш а,
кхин вовшах ца кхета,
гал-морзах довлу.
Хьайи долчух,
гулдинчух
ца Іебаш, гуттара
сутара
хьо, са а хаьдда,
лелаш ву хьаьдда,
сă лъехуш,
дерриг а диццина,
хьарамчу куьйгаша

бехдинчу ахчано
массо а вицвина.
Со а ву сайн некъ беш,
дахаран иллеш а дохуш,
массанхъа сайн хазна,
сайн жовхIарш —
адамийн дегнаш а лобхуш...

«ХАЗАЛЛА»

«И ши біаьрг, цлоцкъамаш ирча!»
«ХІан-хІа, сов хаза ду уьш!» —
Ши ойла, кьнийсалуш, хьерча,
Яц и шиъ, бартхилла, уьйш.

Іаламан говзачу куьйго
Диллина исбаьхьа сурт, —
Ма оьшуш бацара кего
И «хаздан» басарийн гІурт.

Къайллаха йоІе со хьоьжу
(Мел тера ю тайнагах!):
Цхьа саба, довха хи оьшу —
Хаза йоІ хир ю цунах.

Хьо яре хьоьжуш, со лаьттира.
Лаьттира...
Хьо ларъеш даьккхира
Ас дийина сахьт.
Хьо дагахь, и деха,
Сов деха сахьт
Токхуш, ас хьох хьерча
Ойланаш литтира.
Ткъа оццу заманчохь,
И сахьт чекхдалале,
Дуьненчу делира
Эзар адам,
Дуьненах хедира
Эзар адам!
Со-м хьоьжуш лаьттира,
Цхьаьна хьан бала ловш...

БІАЪСТЕНАН ЮБХХЪЕХЪ

I

Екхна суьйре. Гіалин скверехъ, хІиница гІа датІа доладеллачу
дитташ кІел лаьттачу гІантa гІехъ хІиьна Іа шп студентка —
Рижанин. Зарий. Рижан — юткъа, Іаьржачу аматехъ. Зара —
ерстино, хьаьрса

З а р а

...Атта ду н алаъ, Рижан,
Русланбек хьуна ца вевза.
Ткъа суна...

(Даг гІе куьг хьокху.)

ЭхІ, дог сан Іийжа...
Хууш яц со, хІун дан деза.
(Портфела чуьра сурт Рижане а гойтуш.)
Хьажал хьо — кІант муха хета?

Р и ж а н

О, хІара-м безамехъ хилла!
Амма хьох суна къахета —
Кху біаьргаш чохъ къега хІилла.
Варий, хьо ца хилахъ ларлуш,
Боьллур бу ахъ хи чохъ біаьргаш.

З а р а *(Рижанера сурт схьа а оьцуш).*

Мичара!

(Дегабааме.)

Мелхоъ сох ларлуш,
Лелаш ву.

(Ойлане.)

Я ву-те кхоъруш?

Р и ж а н

Ахъ суна вийцарехъ, цунна
Дага а догIур дац кхарда.

З а р а

И-м, дера, хаъара суна,
Делахъ а, сайн безам къарбан
Я цуьнга:

«Веза хьо!» — ала
Ницкъ боцуш, лела-кх со хIинца.
Безаман меттана бала
Кхечи-кх соь...

(Куьг а ластадой...)

Оышй и дийца?!

ТевогIу Хъамид. Лекхачу дегIахъ, куцдолуш, ша шех тоамб

Х ь а м и д

Шу-м кхузахъ левчкънна хилла,
Ткъа со-м сайн когеа вели!
Мехкарий, аш бехк ма билла,
Соьгара цхъа гIалат дели —
Ца хин зезагаш эца.
Амма шу зезагел тайна
Хиларна, со тошна веца
Гечдийриг хиларх аш сайна!

З а р а (и хьовзош).

Хьажал хьо — дІа муха дерзий...
Маттана-м хьаха ву шера!

Х ь а м и д

Цхьа дика кица ду оьрсийн:
«Сан мотт — сан мостагІа»...

Р и ж а н

Кхера
Веза-кх хьо хьайн маттах тІаккха.

Х ь а м и д

Рижан, ахь дош чорда олу,
Данм ю кийча бехкбаккха...
(Зарига.)

Ша-шена хІокхо до кьола,
Алахьа, лечкЪабан оьший
Цхьаннах а шен цІена безам?

Р и ж а н

Ас шуна цхьа стихаш еший?

Х ь а м и д

Уьш ешам-м хуьлу хьо реза...

Р и ж а н (йовшу).

Сан безам биталахь,
хье ца беш,
Іадда

Биталахъ
 бижинчохъ,
 ша глатталц н.
Эрна ду,
 эрна ду
 хван лелар хъаьдда—
Сан безам
 бижна бу,
 гленах гуш кхин...

З а р а

Ешахъа! Кхидла а еша...

Р и ж а н

Кхин дла яц...
 (*Хъамиде а хъожий.*)
 Цу тлехъ чекхйолу.
Кхин дла я эшаъ ца оьшу.
Хъампд, ахъ хлуммаъ ца олу?

 Хъ а м п д
Вон яц н-м...
 (*Зарега блаьрг а талош.*)
 Мегар ю еша.
Делахъ а, нохчийн поэташ...
Хала-м ду царах со теша.

Р и ж а н

Хъайн бехк бу.
 (*Ца ешаш.*)
 Хьо хьоу вац кхеташ!
Юьтур вай и стихаш хлинца,
Дешаъ ца хуучу хьоьца
Хиун хир ду поэзих дийца!

З а р а

Хинца-м шу кыйсалур деца...

Р и ж а н (*Хьамиде*).

Ас кхин цхьаъ еший ткъа хьуна?

З а р а

Ешахьа, Рижан, цхьаъ еша!

Р и ж а н

И-м хазахетар ю кхунна.
Хьамид, ас хьуна и йовшу
(*Йовшу.*)

Неалт хуьлда-кх, ахча, хьуна:
Хийла адам ахь талхийна,
Оьзда гиллакх ахь дохийна,
Хийла миска ахь велхийна,
Неалт хуьлда-кх, ахча, хьуна!

Х ь а м и д

Юттар ю-кх изаъ, еш суна
Еша ахь, кхин итт а еша.
Амма и доцушверг хьуна.
Суначул башха, ца оьшу!

З а р а

Дитийша!

(*Рижане.*)

Данм и кьовсам —
Кlorда а ца до-те хьайна?

Х ъ а м и д

Инта ахь пра дош кхосса-м.
Цхьа де а ца долу тайна...
Мехкарий, шу дуьхьал дацахь,
Деза вай цкъа кино хьовса,
Шу соьца дахкарх а дан эхь...

Р и ж а н

Баркалла.

З а р а

Мукъа дац тховса...

Р и ж а н

Ой, хинца-м садовш а лаьтта,
Дуьтур вай къамелаш вешан.
Хан, Зара, хьо хьалагIатта,
ДIаяха хьелуш ю вайша.

Х ъ а м и д (*Рижанна тIабхьа а хьовьжуш*).

«Сан безам

бижна бу,

гIенах гуш кхин»...

Хан-хIа, дац, лаа дац

И стих цо ешар...

Шен безам ма хьебе, бохург ду п.

Ткъа цуьнан ца ешаш

Соьга схьахьежар?

Хьовсур вай!

Хьовсур вай, хIун олу ахь...

Ткъа нагахь...

(Обглазе велахъежа.)

Ца хилахъ

Реза хьо бертахъ...
Бертахъ сан лаам ахъ
Кхочуш ца бахъ,
Юха а суна хьо
Куро ян гортыхъ, —
Хьовсур вай!
Хьовсур вай, х'ай кура йо!
(Дозаллица.)

Чот ю вайн хьо саннар
Кхин итт а эца,
Ахъ куро ян висна
Ван Доккин во!
И забарш товш хир яц,
Хаза йо!, соьца.
«Длабнжна безам» а
Гаттор бу ас.
Дезар ду хьан диндан
Хьайн дашо г'енаш,
Буьтур бац безам хьан
Ша г'атталц ас!
Хьовсур вай!
Хьовсур вай!
Хьан дашо г'енаш...

Д'авовду.

II

Заводан общежитии цхьа ц'а. Стол т'ехь цхьаь-м яз деш 1а Рус-
авбек — юкк'ерчу дег'ахъ, безаме, т'ехь спортинни костюм. Шен
п'ина иту хьокхуш поллу вутк'а-лехка Анатолий. Диллинчу коре
а л'овт'ина, гитара а л'овкхуш, л'аьтта, в'овт'ина вича санна, б'уто
Супъян.

С у п ъ я н (йиш локху).
Пайдабоццург юьхьарлацин,

Ма лехахъа соьца дов.
Цхъа муо боцуш-х йоьрзур яцний
Цкъа вайн дагна хилла чов.

Къера ву со: гIалат волу,
Ойла ца еш, олу дош.
Амма хIунда до вай къола,
Вовшийн нрс а лечкъадеш?

Елакъажа, ехъа забар,
Юсаелла хIунда Ia?
Мишотана тоьъча собар,
Дерриг, дицлой, долу дIа.

Ма хIоттабе вайна юккъе
Херонап и шийла пен.
Хало, атто нийсса екъий,
Хазбе вайша нрсан бен!
(Гитара охъа а буьллий, куьзганна хъалха хIутту.)
ВаллахIи, тахана-м тIегIур ву кещна,
Нагахъ и сайна гахъ, ца хеташ эхъ!
Толя, ахъ хъастаха кхин галстук эцна,
Хъан хилларг мицахъ ю? И товра соьхъ...

А н а т о л и й

Айхъа схъалаха ахъ, эсахъ и хъайна.

Сунъяна, шкафа чуьра схъа а оьций, Анатолийн галстук шен
коча уллу

Р у с л а н б е к (забаре).

Дера ю, вира тIехъ кѳж сѳнна. товш!

С у н њ я н

Хъо-м, дера, вара вайн массарел тайна,
Хийла ю хаза йоI хъан бала ловш!

А н а т о л и й

Хийланнах дерг ала-м хуур дац суна,
Амма цхьаъ хиларна-м со а ву теш.

С у п њ я н

И къиза тӱлган дог!
(*Русланбекана тӱе пӱелг а хъажош.*)
Бен а дац цуина
Ша бахънехъ хаза йол латтахъ а леш.

Р у с л а н б е к

Дийца аш, дийца аш, со а ву тешаш —
Жӱаьлина гӱаж саина, веза хир ву!

С у п њ я н

Витал аш — «бек» ву н, цхъаннех ца вешаш.
Шен дагахъ цхъа «Маьлха-Аьзинн» хир ю.

А н а т о л и й

Ткъа Зара оышуш ю цу «Маьлха-Аьзнел?»
Ишттачу йолана со везаш хилча,
Хӱуммаъ хир дацара сийлахъ цу хазнел,
Хир вара ламазаш дан цуина кийча.
Иштта ду-кх гӱуллакхаш, сан хьоме бераш.
(*Супъянехъа корта тосуш.*)
Тахана ма хьалхе кечлуш ду вай?

Р у с л а н б е к

Дера, ду — «вай» тӱаьхъа дисарна кхоьруш.
Йиллина меттиг ю тахана «вайн»!

А н а т о л и й

И ша ду!

(Резавоцуш, схъахъоьжу Супъян шена ца гучуха.)

И ша ду, воккха стаг, цунна
Бе а бац Супъянна билла вайн бехк.
Хаа-ма, хъаханор, хинра суна,
Лаа цо ца хъоькхий кIужална сех.

С у п ъ я н (Куьзганна хъалхахъ хелха а хъавъзид)
Лакха аш, шайн еса зурманаш лакха,
Ткъа соьга хъоьжуш ду сан жима лекъ!
Цунна сайн дог хъур ду, айнна лаккха,
Декъалбе, кIентий, сан безаман некъ!

Араволу.

Р у с л а н б е к

Толя, вай цкъа цехехъ дийцичух ала
ХIун ду хъан?

А н а т о л и й

Суна-м и сов нийса хета.
Инь операци ю штамп йнна яла...
Русланбек, со, коьрта долчунна, кхета —
Уьш яцъян я сихъян нагахъ ницкъ кхачахъ,
ХIора а детала тIехъ а вай тIаккха
Кхоор ю дикка хан...

Р у с л а н б е к

«Нагахъ ницкъ кхачахъ»...
Муьлхха а токаръ а Iемар ву, лиъча,
Сменщик сайн Iамаван тIелоцу сайна.
ХIинца а, «нагахъ» а бохуш, вай Iийча,
Эхъ ду-кх и цехана. Эхъ ду-кх и вайна!

А н а т о л и й

Со-м реза ву цушна, амма ахь ала:
Билггала и муха кхочушдан деза?
Мастер а глерта цу юкъара вала,
И хIун ду?

И хIунда вац-техъа реза?

Р у с л а н б е к

Ас шуьга бохург ду Iаламат кхеташ:
Сверловкий, проточкий цхъаьний ян еза!
Ша воцчо мел дийринг хIуьттаре хеташ,
Мастер вац ма-дарра ханйта реза —
И ду-кх и.

ХIуммаъ дац кхузахь кхин чолхе,
Ткъа вайна ца оьшу я лекцеш еша.
Вайн мастер — и чIогIа «мастер» ву човхо.
Болх тобан хъаькамнийн пурба ца оьшу...

НеI туху.

А н а т о л и й

Чуволла, пагахь хьуо кху чу ван хIоттахь!

Чуволгу Лoьмa — Русланбекаглеран доттагI. Хъаьрса, даиман
а велахъежна.

Л o ь м а

Маршалла ду шуьга!

А н а т о л и й

ВoгIийла марша.

Русланбек

Книга ас тахана дїалур ю, моттахь,
Юханехьа бобду некъ бу хьуна маьрша.

Льма

И книга-м дагахь а яцара суна,
Экзамен дїаяллац хьан ю-кхан.
Вай парке доьлхаш дуй ханйта хьуна
Веьна со-м.

Русланбек

И дош ду! Ахь кхаъ баьккхи.
Льма, сан хьобга ду цхьа кьайлах дехар:
Зарин цхьа доттагI ю сов хаза йоI.
Тхо вовшийн довзнийтар...

(Вела а луш.)

И ду-кх хьан декхар!

Льма *(цецволий)*.

Ткъа Зара?

(Анатолийга.)

Хай, горалера кIант-яI!

Толя, хьо хезаш вуй?

(Русланбекехьа корта а тосуш.)

Дон-Жуан керла!

Хинца «вайн» дагахь дерг со кхеташ дац.

Русланбек

Зара сан доттагI ю. Аш дуйцурш эрна
Хабарш ду. Кхетний шу?

А н а т о л и й (Льомига).

И л а р т л е х ь в а ц.
Хьан Зарин метта со хилча, ас кхунна
Хоуьйтур дара цкъа, ша мила ву.

Р у с л а н б е к

Еша аш потацнийш «галваьллачунна»,
Амма вай кху сохьта парке-м глур ду.
Кечлуо, хлай тодакхаш, кхачий сан собар.
Льома, ахь билггала беана кхаъ.
Ас аьлларг, тешалахь, яц хьуна забар,
Хиниццали ас лехнариг и йо! ю — цхьаъ!

Арабовлу.

III

Парк. Лекхачу таьллашна кел лавтта масех глант. Хлаваэхь
олхазарийн аьзнаш.

Гучуйолу Рижанний, Зарий
Р и ж а н (Гланта тле охьа а хууш).

Сада!а меттиг кхул безамехь хир яц!

З а р а

Льомаглар баглахь, вай карор дун-техьа?

Р и ж а н

Ма кхерахь, Зара, вай лахаза Инпр бац,
Вовр вац пхьан токарь, са ма гатдехьа.
Цкъа гина, вевзина мукънаъ велхьара,
Даним и вуьйцуш, хьо клордийна суна!

З а р а

Хіінца-м ахь мегар ду и вевзаш лара —
Сайна мел хууш дерг дийцина хьуна.

Р и ж а н

Дийнахь и токарь ву, студент — суыйранна,
Инженер хир ву и кхин цхьа шо даьлча.
Иштта клиент-м нислуш вац хіінца хіоранна...
Ткъа, «сайнинг»...

(Ойлане.)

Ахчанан лай, доцца аьлча,
Сонтачу куралло бIарзвина, лела.
Туйгуш вац, дIааларх, тIаьхьара вала —
Шен дагахь ойла ю, хабарца леян.

З а р а

Хьайна и «захало» дуйьщуче ала...

Р и ж а н

Мосазза аьлла и!

Шега а-м аьлла:

«Йнтахьа со Iадда, везац хьо суна».

Ца хуьлча далахь-ма, и сацавалла

Довналла соьгахь а карор ду цунна!

Гучуволу, дикка «кепхилла» волу, кхо жима стаг. Хьаьккхинна тIе
а богIий, шина йолана тIехIуьтту.

Хь а л х а р н и г (гIиллакх доцуш).

КIентий, хIорш ду-кха и вай лосьху меаш!

(Рижанна улло охьа а хууш.)

Ас сайна хIара меь...

Р и ж а н (*цунна юххера дла а хуьлуш*).

ХIун оьшу хьуна?
Кхечухьа лаха аш шайна н «меаш»!

Ш о з л а г I н и г (*Зарега*).

Хаза йоI, цхьа оба лохьа ахь суна...

З а р а

Хьуна хIун йогIура-м хаьара вайна,
Делахь а, йоI ю-кх со, бакъхьа ца хета.

Р и ж а н

ХIай нах, хIай, схьадийца, хIун оьшу шайна?
Оьзда дац хIинца аш лелориг, кхета!..

К х о з л а г I н и г (*маьттаза хелха а хьавьзаш*).

Дла ма лелхал, Заббарн-Заб,
ХIара-м со вай, Заббарн-Заб!
Гергахила, Заббарн-Заб,
ХIара-м со вай, Заббарн-Заб!

К х а а м м о а (*шина йоIана гуо а беш*).

Дла ма лелхал, Заббарн-Заб,
ХIара-м со вай, Заббарн-Заб!

Гучубовлу Русланбеккий, Анатолий, Льюмий. ХIокхарах бIаьрг
кхетий, цецбовлий, совцу.

Л о ь м а

ХIара хIун «концерт» ю кхара хIоттийнарг?
Тамаш бу, кхийсалуш, лаа-м хIорш лелахь!

Русланбек (царна тле а волалуш).

Аш хIун до, кьонахний?

Анатолый

ХIей, шуьга хьоттий н-м!

Хьалхарниг (Русланбеке).

Ма гIерта шайн бала боцчу, шавш Iелахь.

Важа шнъ а, хIокхарна тле а воьрий, лата кечлой, дIахIутту.

Зара (машаре).

Льома, уьш бехна бу...

Рижан

Дитийша, доьху!

Дуьлойша кхузара...

Русланбек

Къаьркъа а шайна

Молуш тов.

(Хьалхарче.)

Ткъа кхаьрга хIун де аш боху?

Хьалхарниг

Сацае хьайн бага...

(Кисана куьг а дохуйтуш, Русланбекана тлеволадо.)

Нагахь ас хьайна...

А н а т о л и й (тлехета кечвелла
шозлаг/ниг вуха а озои).

Хлорш совца ца бохку!

Л о в м а (кхозлаг/чунна хьалха а хлуттуш).

Амма вай совца-м
Совцор бу!

Р у с л а н б е к (хьалхарчуьнга).

Хьо хлун дан воллурасуна?

Ший а тасало. Русланбека, кач а лочий, ластавой, длакхус
хьалхаринг.

Х ь а л х а р н и г (шайга хлорш кхералур
боцийла хичча, озалой).

Хьажахьа, забар ян ца мега хьовца-м!
(Мехкаришкахьа корта а тосуи.)

Хлокхьарца шу дуй, ца хьара тхуна.

Р у с л а н б е к

Цхьаьна стаг ца хилча, уьш хьийзо беза?
Оьздаллий, гиллаккхий шуна ца оьшу-кх?!

Х ь а л х а р н и г (шен накъосташка).

Хлан, дуьло, ца къуьйсур вай кхьарца безам.

Длабоьлху.
Р у с л а н б е к (царна тлаьхьа а хьожий).

Чикарш-я! ма эрна латта аш хьовшу-кх!

Л о ъ м а

Хіорш бу-кх ас бийцина пакъостий, Рижан.
Хіокхунах...

(Русланбек а гойтий.)

Кхунах ас Русланбек олу.

Ткъа Толя —

(Анатолийгахъа а воьрзий.)

хъан цІерап басахъ ву — рыжий!

Массо а велало Рижанний, Русланбеккий повшашка хъабжжичохъ
сацало. Иза тосало Зарина а.

З а р а *(шен дагара лачкъо а гІоврташ).*

КІеззиг шу хъеделлехъ, дуьсура байлахъ,
Тхойша а йигна, шу...

А н а т о л и й

Шинакоган экха —

Маццалц и ловр ду-те адамаша шайлахъ.

Маца дІаер ю-те и боьха мекха?

Л о ъ м а *(забаре).*

Зара, со-м шекваьлла — оха шуьшинна
Новкъарло йиний-те, уьш дІакъахкийна?

Р и ж а н *(гІанта гІе охъа а хууш).*

Охъаховша.

(Русланбеке.)

СадаІа деза ван жимма.

Ахъ стенап ойлайо? Хьо ма дІатийна?

Р у с л а н б е к *(цунна улло охъа а хууш).*

Слава, Слава, Слава героям!!!
Впрочем,
Ім
довольно воздали данн.
Теперь
поговорим о дряни.

Р и ж а н

Ма дика, ма нийса аьлла поэта,
ІІ «дрянь» ю хіинца а вайн новкъахъ шорта,
Ткъа хІара маьттазнаш-м гуш а догънѣтІа
Тамаш бо-кх — шайна а ца до-те кІорда
Адамаш кхардо шайх?

(Ойлане.)

Я царна бен а
Дац-техъа пахана шайх лавцна хетарг?

Л о ъ м а

ДІаяла, и царна дагахъ дац де а.
Ойлаян ма еза — лелочух кхста!
Мелхо а, массара тамаш бо моьтту.
Шайш иштта эвхъазий, маьттазий лелча
Мосазза юьхыІаьржа со цара хІоттий!
Гуттара цІарматабовлу уьш, бехча.

Р и ж а н

Кхоам бу-кх, цхъаъ бен кхин доцу шен вахар
Чекхдаккхар, шинакоган экха а хілла...

А н а т о л и й

Ткъа царна хетарехъ, я борз я Іахар
Хилар тІедовжна ду...

З а р а

Аш бехк ма билла,
Даго ца юьту-кх со, мел ойлайнча.
И хIумнаш вай санна адамаш лара.

Р у с л а н б е к

Массараъ, напахъ, уьш сийсазбеш хилча,
Кхетий шу, массарнаъ и кетахъара,
Массанхъа шайн зил тIехъ совцош уьш хилча,
Шаш хетар дара царна Iахарий тIаккха.
Амма, хьо жимма а озалой, хиъча,
Чухьолху, сиклой тур баттара даккха.

Р и ж а н

Тонйта вай хIинца?
(Гонахи куьг а хьовзош.)
Хьовсийша гонах —
Маймалша сирла де дицдина-кх вайна!

Л о ь м а

Бакъ боху. Хьо ю-кха юьззина кьонах.
Товар ду хIинца-м...
Иштта вай шайна
«Хастамаш» бой, хаахь...

Р у с л а н б е к (Рижане).

Елахъ хьо реза,
Тахана вай вовшийн довзарна тIера
Цхьацца мороженн яа вай еза!

З а р а (резайоцуи).

Дера, ду де-м башха таханалера,
Ткъа хьуна-м муххале...

Русланбек

Суна хІун хилла?
Ма-дарра аьлча-м...

(Рижане а хьожуш.)

Цхьа кхаъ хилла суна,
Амма ас дуьйцур дац.

А н а т о л н и й *(Русланбека бохучух кхетий).*

Ойла хьан тилла.

И кхаъ бу-кх, воккха стаг, хиллариг хьуна

Русланбек *(хьала а гІоттуш).*

Ала ахь, Толя, хьайн ала дерг ала,
Пурба ду-кх хьуна оан кьайле дІайнийца.
Ткьа хІинца кийча ву ахчанах вала —
ХІоранна цхьацца мороженн эца!
ГІовттал шу! Тахана шу кхабар сайна
Тіслаьцна ваьлла со...

Р и ж а н

Ахь айхьа аьлла...

З а р а *(дегабааме).*

Тахана-м, Рижан, ахь луьуриг хьайна
Дойтур ду хІокхуьнга — комаьршаваьлла

ДІабоьтху.

IV

Парк. Хьалхалерра меттиг. Гучудолу Рижаний, Русланбеккий,
Дитта кӀел совцу.

Р и ж а н

Русланбек, бакъхъа дуй-техъа?
Уьш хир бу вайшинга хьовжуш.
Зара а...

Р у с л а н б е к

Цкъа собардохъа,
Зара яц вай хьехо оьшуш,
Хуммаъ дац ас цуьнга аьлла,
Кхетахъа, по хьовга дийца...

Р и ж а н

Ца хаъа...
(Ойлане.)

Со-м хьерайьлла,
Сан доттагӀ ма ю н. Хишца
Айса сайх суна эхъ хета!

Р у с л а н б е к

Алахъа, ас хӀун дап деза?
Нагахъ ас дуьйцучух кхета
Ца лаахъ...

Р и ж а н

Цунна хьовеза...

Русланбек

Ткъа хъуна?

(*Рижанан куьг схъа а лоцуш.*)

Алахъа, хъуна?

Рижан

Суна а!

Русланбек

Баркалла! Хинца

Кхеташи ду-кх дерриг а суна.

Рижан

Доттаг! сайн безамах хийца,

Боху-кх ахъ...

(*Баккъалла а.*)

Дуй-те и нийса?

Русланбек (*синкъераме*).

Хумма а хийца ца деза,

Дерриг ду Iаламат нийса!

Рижан, цу Зарас хьо еза

Юьтур ю-кх, шек а ма яла.

Рижан

Хаац-кха...

(*Юха а кховлий.*)

Бакьо юи-техъа?

Тешнабехк бой-те ас, ала?

Шек ю-кх со...

Пауза.

Ахь ойла ехъа!

Русланбек

Хьо шек ю...

(Сихха.)

Шек со а ваьлла!

Сох ахь н члогла лачкыйра.
Хьуна тлехыйзаш ву, аьлла.
Зарас а хлетрахь хьахыйра...
И вуй-те йойтург хьоь ойла?
Тлаккха сан хлуммаь дац ала,
Цхьаь доцург:
«Юдика пойла!»

Рижан

Хьо-м кийчча хилла шеквала!
Хьамид ахь вийцахь, н суна
Данман хилла сов хийра.
Герггара ца веизинчунна
Мойттур ду... Амма ду хилла.
Бакъду, цо тигац догдилла...
«Волга» а, ахча а хилча,
Мойттуш ву, ша вист ма-хилли.
Массо ю шега ян кийча.

Русланбек (машаре).

Сан шеко хинца ахь лаьлли,
Хьох теша-м кийчча со веца!
Ахь айхъа «веза» ма аьлла,
Ойший вай кхин цунах дийца?

Рижан (забаре).

Кхин хъахаъ ца деш ма Іе хьо,
Хіун хаъа — днцлой а тлаккхал
Русланбек, вай хьелой-техъа?

Р у с л а н б е к
Сан деза-кх хьо бехказъяккха...

Ший а дладовду. Гучубовлу гІеххъа «кепхилла» воу Хъамид а
цуьнан доттагІий — Рамзаний, Іелий. ГІапта тІе охъаховшу.

Р а м з а н

Тийшин шу хІинца цо бертахъ
Дийрг ца хиларх вай аьлларг?

Х ь а м и д

Ва Рамзан, ас дан хІун дер-техъ? —
Це ю-кх сан кху дагчохъ яьлла.
Ма мотта забарна боху:
Я лийр ву, я н сан хир ю!

І е л а

Хезарий хьуна цо бохург —
Ишттачо стаг хІаллаквийр ву.

*(Кисанара къаьркъанан шиша
схъа а доккхий.)*

Схъадаккхал, Хъамид, вайн пела,
Цхъацца «сто» яхнїта вай!

Х ь а м и д *(стака Іелига
дІа а кховдош).*

Алсамо дотталахъ, Іела:
ХІара-м сов боьхна пал бай.

Іелас, кад а буттий, Хьамиде кховдабо.

Кіентий цу Рижашна тіера
Мер бу кад, лахь гурба аш.

Хьамида молу. Іелас Рамзане кховдабо кад.

Р а м з а н (кад дла а оьцуш).

Ткѡа хІара шуьшшше тіера
Буттур бу-кх сайн кнйра ас!
(*Кеп хуьлий.*)

ДоттапІ, хьо ца оьшу воха,
Вай ледар хплча, эхь ду.
И Рижан боху лекъ оха
Хьан баьрчче дІахІоттор ю!

І е л а (шена кад а буттий).

Яхь йолчу кІенташна тіера!
Кіентий, вай ледара Іа...
Хиндолчу ловзарна тіера
Молу ас сайн бокал дІа!

*(Там хуьлий, некха тіе куьг
а хьокхуш.)*

Хьо мала хьуо дезаш волчо, —
ДегІана мел аьхна ду!
Цигаьрка лойша шехь йолчо,
Дан дезарг тіаккха гур ду.

*Р а м з а н (Іелига сигарета
а кховдош).*

Дан дезарг-м хууш ду вайна:
И Рижан вай ядо еза!

Г е л а

Делахь, ткъа, соь ву-кх тIетайна,
Хьамид, хьо вуй цунна реза?

Х ь а м и д

И ойла дагчохь чIагIъелла,
Со лела-м кIираь тIехдаьлла...

Р а м з а н

Дитахьа! Ахь дош ма-эллн,
Ши лом ду-кх хьан улле дала!

Х ь а м и д

Маржан ю кечам беш цунна,
Вай сарахь гуллур ду тховгахь,
Совца ван цалуучунна...

Р а м з а н

И дийца оьшуш дац вайлахь,
Къонахчун дош цхьаь бен дац!
Токарь вай вуьтур ву байлахь,
Вай динарг дохо стаг вац!

Х ь а м и д

ДоттагIий, шуна баркалла,
Шу долуш суна хIун ду...
Ткъа кIинца цкъа хIума кхалла
Меллаша «Чайке» гIур ду.

ДIабоьлху.

V

Маьрклажа хан. ХьамидагIерап хIусам. Чохь цхьацца дезарш деш.
хьийза Хьамидан нана Марем — 50—55 шо хир долуш зуда.
Корехь лавтта церан нус, РижапагIерап гергара, хинна 30—35 шо
хир долуш йолу, Маржан.

М а р е м (саготта).

Хинца-м сов хьнэ а ма белла,
Тамаш бу-кх лаа-м уьш Iахь...

М а р ж а н

Хиницца бен Iарж а ца елла,
Кхочур бу, сатоха ахь.
ПоI Iехо аьтту ца болуш,
Iа хир бу...

(Ладуьгу.)

ИхIун гIар ю?

Арара схьахеза сещначу машенан а, лувIиш долчу адаминн а
гIовгIанаш. Марем корехьа хьоду

Валалай, вайнаш бу богIуш...
Устазор, нускат а-м ду!

ЧувогIу Рамзанинн, Iелин, цхьацца пхьарс а лавица, такхийна,
Рижан а ялош.

І е л а

Ва Марем, нус богIу хьуна!
Дуьтний аш хиницца тхо чу?!

Р а м з а н

Дуьхьал а ца догIуш тхуна,
ХIун деш Iа чудоьлла шу?

Рижан шен ма-хуьллу юхагIертташехь, такхайой, баьрчехь а
йоккхий, шаьшшиь дехьий, сехьий полий, дIахIутту.

М а р е м (*Рижанна мараэккха
дагахь, тIе а йолалуш*).

Шу кхача маршней, могащней...

Р и ж а н (*Маремана дуьхьал
куьг а тосуш*).

ХIан-хIа, бакъ дац хьуна! Бакъ дац..
Хьан кIанта бинна «бегашней»!..

М а р ж а н

IадъIе, хьо йнстхуьлу яц.

Р и ж а н (*Маржане*).

Ахь бинна тошнабехк суна,
Амма сох нус шуна хир яц!

НеIарехьа дIахьоду. Рамзана а, Iелас а, схьа а лоцней, юхакхуссу
Iела неIаре дIахIутту.

Йнта со!
(*Йовлху.*)

Товьлу и шуна!
Со хIара диндина Iийр яц.
Ялнейта кху чуйра ара,
Адамаш дан а дуй шу?!
(*Рамзане а, Iелига а.*)

Совгара хIун даьлла, ала?
Стенна аш ялнейна чу?

І е л а

Спх ма ло, жимма сатоха.
И хІун ду хІоттийнарг чохъ?
Хьо-м ен ца ялийний оха,
Ахь стенна хьобкху и мохъ?

Р а м з а н (*Рижанан пхьарс
лаца а гІоврташ*).

Ма хілахъ, Рижан, сел Іовдал,
Эрна ду-кх ахь дуьйцург хІинца:

Р и ж а н (*Рамзанан куьг дІа
а тоттуш*).

Суна тІе кхин куьг ахь кховдол!
Сан хІуммаъ дац шуьга дийца.
Тайниг яц со шуна ловзо
Я уьстагІ бац иштта бохка!
(*Ноблху.*)

Тешнабехк бин суна тховса,
Амма ас дохур ду дохко!

І е л а (*обгІазвоьдий*).

И хІун ю цо юьйцург хІинца!
Хьо-м чІогІа эвхьазаели.
Кхерамаш тийсаъ гІертійца,
ПоІ, хьуна моьттург ду гена!

М а р е м (*хьасталой*).

Диканиг, иштта ма лела,
Нахала ма даха вай...

Маржан

Вай дела яла хьо елла,
Хіара-м хьан марнана яй!

Рижан (*непарехъа а хьодий,
Іелих а тасалуш*).
Хіай нах, аш соьга хіун боху?
Пита со...

(*Обълазе Іелига.*)
Діахеца не!

Рамзан (*Рижан непарера
юха а такхош*).

Дуйцуче ладогла, боху,
Ткъа ціехъа бац хьуна некъ.
Эхъ дац и, мохъ стенна хьокху?
Хьо нехан зуда ю хіинца!

Рижан (*ца ешаш*).

Ма хаза зурма ахъ локху,
Цахиндерг дийцаъ ма дийца!

Марем

Тхо-м хьуна ницкъ бан ца дохкий,
Вайх нехан луург ма даккха.
Хьо хьо а ер ма ю дохко,
Вайна ахъ сингаттам баккхахъ...

Маржан

Мичара!
(*Хіиллане.*)

И хлокхо дийр дац,
Дитийша, ца дуьйцуш кхин...

Р а м з а н

Кху чохь кхин гловгIанаш йийр яц,
Товар ду, чекхделл и.

Чувовгу Хьамид.

Х ь а м и д (*цесволий*).

Рамзан, шу ма чIогIа дохку,
ХIун дов ду шуи кху чохь даьлларг?

Г е л а

Вайн нускал ду-кх даьлла дохко,
Ца туьгуш дан шега аьлларг.

Р и ж а н (*цабезамца*).

ХIара ву и сан «хьоме майра»?!
ХIун делла эцна со ахь?
Кхин ма ву сан хьол а майра,
Дуьтур дац цо хьуна эхь.

Х ь а м и д (*овглазвобдий,
вега а веш*).

Хьайн «баппидуу» дIакъовла,
Хьо хьанна язъяла гIерта!
Рамзан, шу дехьа чу довла,
ХIара-м ас ялор ю берта.

Берриш а дехьа чу боьлху. Хьамиди нел тIекъовлу.

Р и ж а н

Схъадийцал, х'иун г'уллакх хилла
Ялийна ахь шайга со?

Хъ а м и д (*машаре, хъасталуш*).

Рижан, ма хьийзаде х'илла,
Дерриг а хууш ю хьо.
Хьо езар — и г'уллакх хилла-кх,
Х'иун де ас?

(*Рижанан куьг лаца г'юьрта.*)

Хьо ела поллу...

Р и ж а н (*цуьнан куьг д'ла
а кхуссуш*).

Хьобгахь ца хиллера г'иллакх,
Нуьцкъах со ядаян воьлла...
Эхь дац и?

(*Бехк боккхуш*)

Хьо мичахь кхиъна?

Хъ а м и д

Бертахь я бертаза, амма
Хьо сан ю. Душ бу ас биъна!

Р и ж а н (*цаяшарца*).

Ткъа соьга хоттуш дац хьан-ма?!

Хъ а м и д (*Рижанна т'ле
а волилуш*).

Меттиг яц, соьгара яьлла,
Яха хьан, кхийса ма ло.
Кхетахьа, хирг хилла даьлла,
Сан зуда ю хинца хьо!

Р и ж а н (*катухий, стол тѣра
чимтосург схьа а оьцуш*).

Тухур ю тѣкховдахь сайна!
(*Дехьа чу мохь туху.*)
Хай нах, аш сацавахьара,
Юьхьаьржо ца сезахь шайна!
(*Хьамиде.*)
Ялийта кху чуьра ара!

Хьамиде, тѣкхетий, Рижанера чимтосург схьайоккху. Ший а вовшах хьаьрча.

Р и ж а н (*Хьамидан карара
а йолуш*).

Вевзн хьо хинца ма-варра!
Не! туху. Дехьа чуьра схьахеза Рамзанан аз.

Р а м з а н а н а з

Хьамид, не! дѣлеллий вала!

Х ь а м и д (*дарлой*).
Ер яц хьо кху чуьра ара!

Юха а тѣволало. Юха а ший а вовшах хьаьрча. Рижана мохь хьокху.

Р и ж а н
Ва орца! Ва орцадала!

Юха а не! туху. Хьамиде, тѣкхетий, Рижан охьатуху. Ша а, ког а тасалой, охьавужу. Рижан, хьала а эккхий, корах тасало. Хьамиде, чуина чухьоду, амма Рижана ластийна мийра кхетий, охьавужу.

Рижан, корах ара а эккхий, кьайлайолу.
Не! етта. Хьамиде, халла хьала а глоттий, не! дѣлеллау. Чуворг Рамзанний, Іеллий.

Х ь а м и д

Дуьтолаш, ялале гена!
Берриш а арахьолху. Араара схьахеза:

Р а м з а н а н а з

Бешахь дѣлечкьиний, хьовса!

І е л л и а з

Не! алт хьо шайтланан дена!

Х ь а м и д а н а з

Юьхьаьржо... Кхечп-кх хьо тховса!..

VI

МаьрІажа хан. Университетан общежити́на хьалхара сквер. Дитташ юккьешха дѣхьаьжча гуш ду чиркхаша кьагитийна общежити́ни кораш.
Гучудолу Рижанний, Русланбеккий.

Р у с л а н б е к

Схьакхечп-кх вай хинца. Хьо-м чІогІа поьхна
Хьийзара...

Р и ж а н

Хіун дийр ду? Кхоъру-кх со цара
Цхьаъ дарна.

Р у с л а н б е к

Хіумма а дийр дац, вай, тоъхна,
Суьде лахь!

Р и ж а н

Со-м цкъа суо цла яххалц Іара...

Р у с л а н б е к

Хьажал хьо, Рижан, вай дитахь и Іадда,
Магнийтахь хьуна тІехь хІоттийнарг царна,
Юха а дийр ма ду, хеташ хьо атта.

Р и ж а н

Суо бахьнехь снигаттам тхайн цІераचारна
Ца баккха гІертний со-м...

(Эсала.)

Русланбек, доьху.

Суна ца хууш, ахь хІуммаъ ма делахь.
Хіуъа дан эхьхетар доцуш, сов боьха
Стаг ву и...

Р у с л а н б е к

Ишттачех кхоъруш вай делахь...

Р и ж а н

Кхерар дац — некъ битар ахь сонтачуна,
Ткъа Хьамид сонта ву, и диц ма дехьа.

Р у с л а н б е к

Экха — п экха ду, цундела цунна
Хьакъйолу меттиг ю решетки тӀехьа!
Кхетахьа, кадаьл्लехь, кӀинхетам боцуш,
Хьан лаам, хьан безам, хьан ирс а хьаьшна...

Р и ж а н

Бакъ дац и...

(Сихха.)

Бакъ дац и! Шаьш резабоцуш,

Маренаш дечех со цкъа а ца яьшна.
Ядийна йигарх а, и чуьра ара
Мел йолу, даим а ларийна волний?
ПовӀан шен бехк бу и — хьаьнгга а маре
ДӀайовду, ядийна я ехна, олий.
Бакъ дац и, Русланбек, нуьцкъах ядийна,
Сан лаам, сан безам, сан ирс а хьаьшна,
Сох зуда ялур яц, со мел ю дийна!

Р у с л а н б е к (дозаллица)

Хьо-м, хьаха, кӀарлур яц!

Р и ж а н (хӀиллане).

Хьо маца хьаьжна

Со кӀаръян?

Р у с л а н б е к

ХӀинца а, Зараах кхоьруш,
Ахь айхьа данман суна пелбетта...

Р и ж а н

Лекцеш ю, Русланбек.

(Эсала.)

Денна, сакъоьруш,
Лела йиш яций сан-м, хьуна ма-моьтту.
Текхочуш сесси ю. Хьан а ма деза
Кечам бан. Велли хьо зачеташ елла?

Р у с л а н б е к

Уьш-ма чекхъевллера, курсан болх беза...

Р и ж а н

Язбинехъ, тоххарехъ хир вара ваьлла.

Р у с л а н б е к

Дитахьа, Рижан, н.

(Дехаре.)

Кхана со балхахъ
Хьелур ву — тхан цехо цхьа болх болийна...

Р и ж а н

И-м Толяс дийцина.

(Сингаттаме.)

Нагахъ цхьаъ талхахъ,
Хьо хир ву-кх бехкениг!

Р у с л а н б е к

Ас айса зийна.

Кхиш ду ас бохуш дерг. Нагахъ со хьелахъ,
Хьуо юьрта ма г'олахъ, доьху ас хьоьга.

Р и ж а н

Гіур яц со.

(Эсала.)

Суна са ца гатдеш Іелахъ,
Цхъанххъа а Гіур яц со. Хьобжур ю хьобга.

Р у с л а н б е к *(Рижанан куьг схъа
а лоцуи).*

Діаяло, чугіо хьо...

Р и ж а н *(меттах а ца йолуи).*

Поьду со хІинца.

Р у с л а н б е к

Іодика йойла хъан...

Р и ж а н *(халахетарца).*

Со чухийта
Сихло-кх хьо! ХІумма а дац хъан соь дийца?

Р у с л а н б е к

Кханенна дуьтур вай.

(Рижанан куьг дІа а хьоцуи.)

ХІинца тоийта...

Рижап, куьг а ластадоп, общежитехъа дІайоьду. Русланбек, цуни
тІаьхъа а хьобжуш, лаятта. Дитта тІехъара гучубовлу Хьамиддин
Рамзаний, Іелій. Кхуьй а вехна ву. Русланбекана гуо беш,
дІахІуьтту.

Х ъ а м и д (*маьттаза, члечкѣа*
а члечкѣаш).

Хьо ву и токарь-студент?
Хьо ву и Рижанан «хъаша»?

Р у с л а н б е к

Со ву-кх и токарь-студент,
Со ву-кх и Рижанан хъаша!
Схъадийцал, хъайна хлун оьшу,
Ладуглуш ву-кх хьоьга со.

Х ъ а м и д (*хаьнтле куьйгаш*
а хлиттош).

Еза ахь цхъа лекци еша!

Г е л а

Длаеша, хлун деш Ia хьо?

Р а м з а н

Длаешал безамах лаций,
Рижаннаъ иийширий ахь!

Х ъ а м и д

Ма кхера, оха-м вуьир вацый!

Г е л а

Хъамид, хьох хета-те эхь?!

Х ъ а м и д (*Русланбекан*
хъажар ца лалой).

Акъвавлла, хьо стенга хьовжу,
Я хьотти потт лергаш чу?

Р у с л а н б е к (*собаре*).

Сан лекци шуна ца оьшу,
Ешча а, кхетар дац шу!

І е л а (*Хьамиде*).

Хьовсал шу «Іилманче», цунна
Сайн «лекци» оша ас цкъа?

Х ъ а м и д

Собарде.

(*Шена хьалха, лавтта пелг*
а хъажош.)

Горахьоттахь, кхунна
Гечдер вай, ду кхуьнан къа...

Р у с л а н б е к

Хьинца шу тӀехдевлла догӀу,
ІІ забарш езаш вац со!

Русланбек дӀаволало. Хьамид цунна дуьхьалволу.

Х ъ а м и д

Студент, цкъа соьга ладогӀа,
Іштта-м ца воьду-кхи хьо!
Нагахь кхин Рижаина улло
Хьо гӀортахь...

Р у с л а н б е к

ХIун хир ду тIаккха?

Х ь а м и д (*цIеххана
Русланбекана тIара а тухуш*).

Же, кIентий, хIинца тIегулло!

Иела а, Рамзан а Русланбекана тIекхета. Русланбека шен кадаьлла
чунна тухуш, шен ма-хуьллу, дуьхьало йо. Иелас кIел ког а тосий,
Русланбек охьакхета. ХьамидагIар цунна тIебеттало.

И е л а

ЦкIа мийра тохий садаккха!

Русланбек хьалагIотту. Вукхара юха а, гуо бой, юкIаверзаво

Х ь а м и д

Рижанна улло кхин водахь,
Поккхур ю цIока хьан оха!

Р а м з а н

ХIинца вай аьллариг кхуо дахь...

Х ь а м и д (*Русланбекана тIара
а тухуш*).

Цхьа тIара-м деза ас тоха!

Русланбека, бетах буй тухий, Хьамид охьавожаво Юха а массо а
хьаьрча. Русланбекана, охьа а вуьллий, етта. Русланбек юха а
хьалагIотту. Верриг цIеша вуьзна, тIера коч а этIийна

Русланбек

Кінллош яІ, шуи ницкъ бу тховса,
Амма аш аьлларг — н хир дац!

(Хьамиде.)

Хьан бакъо яц Рижан къовса,
Хьо цунна юххехъ товш хир вац.
Гур ду вай юха а, тІаккха
ЛадугІур ду-кх, ахъ хІун олу.

Русланбек дІаволало. Хьамид юха а дуьхьалволу

Хь а м и д *(цабезамца).*

Сан ю и!

(Шен некха тІе куьг а тухуш.)

Соггара яккха

Ишш юй хьан? Яьлла сан дола!

*(Русланбекана юха а тІара
а тухуш.)*

Кхетий хьо? Кхийтин хьо хІишца?!

Русланбек *(Хьамидана
бетах шозза тІара а тухуш).*

ДІаэца юхадогІург хьайна!

И шигъ юха а вовшах хьаьрча. Русланбека ша охьатовхча, хьаьла
эккхий, Хьамида, тІехьашха тІекхетий, Русланбекана урс туху
Русланбек охьавужу.

І е л а

Чекхдели!

Р а м з а н *(геяа йоццуш
гІовгІанаш а хезий).*

Дуьлолаш! Т'екхочу вайна!

Кхуьй а, водний, кьайлавогу.

VII

Заводан общежити. Маьиги т'ехь аг'орваьлла ла больницера ц'а-
теана Русланбек. Иза х'инца а дика товелла валаза ву. Стоьлана
онахарчу г'анташ т'ехь ла Рижанний, Зарий. Чохь, цхьацца
деш, хьийза Анатолий.

Р у с л а н б е к *(шаьш хьалха долийна
к'амел д'ахьош).*

...Мастерна-м дерриг а харцахьа даккха
Лиънера, волалуш х'етахь и к'ыйса.
Дийцахьа, муха чекхделира т'аккха,
Хиллерий вай йина расчеша нийса?

А н а т о л и й

Муха ца хиллера?! Сов нийса хилла!
Смена чекхъяьллачул т'аьхьа со хьаьжча,
Цхьаммо бен, ахь йинчу расчеша т'илла,
Деталь ца йохийна...

Л о ь м а *(забаре).*

Цул хьаьжнехь хьайче!

А н а т о л и й

Гаддагел, воккха стаг, ас хьо ца вуьйцу.

(Русланбеке.)

Тк'а х'инца цунна а г'емина шера.

З а р а (дегабааме).

Русланбек, аш даим и шайи болх буьйцу.
Ткъа тхойша...

Л о ь м а

Бакъ боху! Зара, со къера
Ву-кх хьуна.

(Русланбеке.)

Битий вай и болх а хІинца,
И бахьнехъ мехкарша бехк вайга баьккхи

Р и ж а н

Мегар ду, цкъа мукънаъ, пластинка хийца!

Л о ь м а

Иийса ду! Иийса ду, самукъадаккха
Баьхкиний кхуза-м хІорш, шу Іовдалш йолча!

(Зарига.)

Лал ахъ, Зара, ткъа хьуна хІун хета?

З а р а (дегабааме).

Баркалла. Баркалла. Ма хІитта холча,
Кху чохъ аш йитар а доккха прс хета!

А н а т о л и й

ЛадогІа бохуче!

(Русланбеке.)

Діаэца хьайна!

Р и ж а н

Забарна бохнї цо-м.

(Зарига.)

Бакъ дан н, Зара?

З а р а *(оьглазе Русланбеке а
хьожий, хьалаглотту).*

Дера ду, кїентнї, шун гїллакх сов тайна...
Рижан, хьан самукъадоккхур ду цара,
Ткъа со... Со дїапоьду!

Р у с л а н б е к

Оьглаз ма глехьа.

Р и ж а н *(хьала а глоттуш).*

Зара, со кхеташ яц... Нагахь хьо йодахь...

Л о ь м а

Зара, ас доьху хьоь, хьо сїх ма лохьа!

Р у с л а н б е к

Болх вай кхин буйцур бац. Хїннца, аш тодахь,
Вай арадсвр дар-кха. Суна-м кїорднїна
Вижна їен...

Л о ь м а

Девр ду вай. Хьуо волччохь їлла!
Охьаховшал, мехкарнї, їїпр дац вай тїйна.

(Гитара схьа а оьцуш.)

Зара, ладогїлахахь, хьуна ду илли:

Цхъа ши б!аьрг бу данманна
Суна хъалха хъийзаш.
Т!ехнуьцкъалчу токо санна,
Шайна со т!енийзош.

Собар, снitem сан кхачийна:
Б!аьргаш! Б!аьргаш! Б!аьргаш!
Дагчохъ алу кхерста сийна,
Ткъа уыш хъуьйсу кхаьрдаш.

Хууш вац со-м, х!ун дер айса,
Хъан валор со метта.
Я д!алур-те царна сайн са,
Я г!ор царах ведда?!

Русланбек

Дуккха а хан яра со хъох шекваьлла,
Ткъа х!инца, х!инца со билггала тийши.
Зара, эхъ ма хета, даггара аьлла
Дара по н илли.

З а р а (екхало).

Х!ан, со йнтийша...

Л о ь м а (*Русланбекехъа корта
а тосуш*).

Цхъаболчийн санна, сайн дагахъ дерг хъулдан
Г!ерташ сан !едал дац, аш бехк ма билла.

Рнжан

И-м суна хууш ду. Барт цхъаъ шуи хуьлда!

А н а т о л и й (забаре)

Льма, хьан дагчохь а шайт! анаш килла!

Чуворгу Супьян.

С у п њ я н

Хьовснийша, х!ница а кху чохь хиллийца.
Ценачу х!аваэ довла цхьажимма!
Мехкарий, шуна ас конфеташ ийци.

Р и ж а н

Баркалла!

З а р а

Баркалла!

С у п њ я н

Яа ашшимма.

*(Леррина Зарига хьовжучу Льмех
б!аьрг а кхетий.)*

Льма, н хьан б!аьргаш ма сирла лепа.
Вайна х!ун кхаъ хилла?

(Зарига а хьожий.)

Цкъа собар делаш.

Схьаерзал, Зара, хьо... Хьайнинш а лепа!
Кхеташ ду!

А н а т о л и й

Хьайн бага сацнийна Iелуш
Вацний хьо-м, воккха стаг, ч!ег!ардиг санна

Л о ъ м а

Схьакхечи юха а хьо, багаетта!

С у п њ я н

Гуш-хууш дерг соьга диталац сайнна,
Цу тлехъ сан «керлаинш» кхачий ма мотта —
(*Русланбеке.*)

Длаэца повестка — суьде хьо вoьху.
Ткъолагlчохъ гойтуш ю Хьамидан гlера!
Гlур ду-кх вай!

А н а т о л и й

Карийна хlусам, шаьш лoьху!

Р у с л а н б е к

И хуьлу, сонталло ваьккхича хьера.

Р и ж а н

Русланбек, ахъ хlетахъ элпра нийса:
Экха — и экха ду. Решетки тlехъа
Хьакъ ду и.

Р у с л а н б е к

Гlиртира хьо-м соьца кыййса.

Л о ъ м а

«Майралла» йицъелла, шаьш динчу эхьан
Ойланаш йо хьуна цара а хlинца.

З а р а

Тпаьхьа ду ойла ян — хирг хилла даьлла,
Таро яц церап шайн и «хлусам» хийца.

С у п ъ я н

Ишттачу адамех ву-кх со ценваьлла:
Вочушна, зуламна, сиклой, чухьолху...

Р у с л а н б е к

Дерриг а доллу цахаарх ян ойла:
Шайн вуон дан леригчу цу цхьаьнна хьовха,
Довзалан, гергарчийн ца йо-кха ойла.
Кхиъна уьш ца бевзаш дагна кьинхетам,
Кхечеран лазам бу царна сов хийра.
Ша воцчун ойла ян ца тоьуш кхетам,
Оьздалла йнцийна леларш бу хийла.
(Хьала а слоттий, корех ари а хьожий.)
Йитий вай и чикарш?!

(Ари куьг а кховдош.)

Блаьсте ю арахь!

Серлонах кховьру уьш кхаьчна шайн метта.

Р и ж а н

Вай парке глур дара, нагахь хьо валахь...

Р у с л а н б е к

Рижан, ахь хлун дуьйцу? Воглур ву ведда!

Л о ъ м а

Бакъ боху!

(*Мехкарика.*)

Кечлол шу, вай арадевр ду.

Гитара оьций схъа?

С у н ъ я н

И хӀунда хьотту?

Концерт вай хӀоттор ю.

Р и ж а н

И вайгахь товр ду.

Р у с л а н б е к

Витахь и — талант ю!

С у н ъ я н

Хьуна хӀун моьтту!

ЧУЛАЦАМ

I

Лакхенан гиллакх	7
«Маракъевли ас хазалла...»	8
«Сов йоца, дависарг, Iаламат йоца...»	10
«ХIан-хIа, бац мокхазан лам а со латта...»	11
«Малх дIабайи, генара баххъаш а къегон...»	13
«Чекхдели, чекхдели, кхачий кхи цхъа шо...»	14
Белхий	15
«Де набарха долу хан тIекхечи...»	17
«Хъан серло, сирлачу хъан бIаьргийи серло...»	18
Заманан стом	19
«ХIун лаба, боху ахъ? ХIун ду ас ловхуш?...»	22
«ДIатесна шира некъ...»	23
«Кхихнина, кхачий де...»	24
«Iуьйрено шен гIуллакх дин...»	25
«Iисъяла туьгуш яц стихаш сан тховса...»	26
«Лаьмнаш, лаьмнаш — бIаьрг мел кхочу...»	27
«Самукъадаьллацохъ, беламина аьлла...»	28

Медалаш	29
Пушкинан хусамехъ	30
Жима ца	32
Оьзда Украинна	34
«Дак лавтта, корта а оллийна, доьтхуш...»	35
«ТӀавххъара буйса ю тховса...»	37
Тбилиси	38
«Нана-Гуьржийчов» монумента хьалхахъ	39
Алазань	41
Кахети	42
Хьан сирла сурт	44
Лавттан монолог	46
«ХӀинцца яьккхина...»	49
Малххий, стаггий	50
«Хьан бӀавра хьавжжинчохъ...»	51
«Цкъа стоьт тӀехъ салтичун сурт бӀавргадайна...»	52
«Дац нза фантастан хӀиллане дийцар...»	53
Дахаран гуо	54
«Со кхуьуш, соьца сан лаамаш кхуьура...»	56
«Чхар лавтта аька чохъ...»	57
Кеменин арахъ	58
«Нагахъ хьан гӀо оьшуш...»	59
«ТӀехъелн. ДӀаяха, тӀехъьялла...»	61
Поэттий, моллий	62
«Стихийн а хуьлу, адабийн санна...»	69
«Хьовжу со сайн сурте: тера ду шийса...»	70
Футбол	71
Цуьнан безам	73
Некъаш къавстачохъ	75

«Хазалла»	77
«Хьо яре хьожуш, со лъэтира. Лъэтира...»	78

II

Блэстенак юыххьехъ	81
------------------------------	----

Шайхи Абдулмуслимович Арсанукаев

ЗАКОН ВЫСОТЫ

Стихи, поэма

(на чеченском языке)

Редактор А. Д. Осмаев

Оформление художника И. А. Ярошенко

Худож. редактор К. А. Шелченко

Техн. редактор А. Н. Поздняков

Корректор Л. У. Асхабова

Сдано в набор 3.III 1975 г. Подписано к печати 25.VIII 1975 г.

Объем 4,25 (5,95) и л. Уч. изд. л. 3,63. Формат 70x108 1/32

Бумага типографская № 1

Тираж 2000. СФ 05539

Мах 33 кеп.

ЗАКОН ВЬСОТЫ
(на чеченском языке)